

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

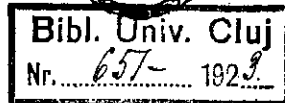
PUBLICATĂ

DE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA „CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC“

1919

SUMARIUL :

- I. *D. Onciul* : Date istorice despre Banat.
- II. *N. Iorga* : Danii românești în Cipru
- III. *D. Onciul* : Date istorice asupra Dobrogei.
- IV. *Pr. Đ. Furtună* : Insemnări despre starețul Paisie.
- V. DOCUMENTE (*comunicate de N. Iorga*).
- VI. *P. Panaitescu* : CRONICĂ.

Manuscrisurile se trimit d-lui N. Iorga, București,
Str. Al. Depărățianu, 2.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Administrația : București, Tipografia „Cultura
Neamului Românesc”, Strada Lipscanii
Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recenzii care le
recomandă, se poate reține, după dorință,
anunțul pe copertă.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SEAMĂ, DOCUMENTE ȘI NOTIȚE —
PUBLICATĂ de N. IORGA CU CONCURSUL MAI MULȚOR SPECIALIȘTI

Date istorice despre Banat *

1. — Români în Banat

În antichitate, Banatul întreg, cuprins între Dunăre, Mureș, Tisa și munți, făcea parte din provincia romană Dacia. Această parte a Daciei, cu Oltenia și partea sud-vestică a Ardealului, erau ținuturile cele mai des colonizate și mai intensiv romanizate sub dominațiunea romană.

Prin Banat treceau trei căi romane principale: una plecă de la gura Cernei (*colonia Zernensium* sau *Tsierna*) spre miazănoapte, alta de la gura Carașului (în fața lui *Viminacium*, lângă Kostolatz), tăind râul Bârsava (la stațiunea *Bersovia*, lângă Jidovin), ambele unindu-se la *Tibiscum* (pe râul *Tibiscus* — Timiș, lângă Caransebeș), de unde ele se continuau prin o singură linie în interiorul provinciei; a treia cale ducea de la Tisa (*Pathissus* sau *Tisia*) dealungul Mureșului (*Marisius*), unindu-se cu celelalte linii la *Apulum* (Alba-Iulia), centrul căilor romane din Dacia. Dealungul acestor căi sunt constatate numeroase colonii, municipii, stațiuni și așezări romane, ale căror resturi arheologice, cu inscripțiuni și alte mărturii, arată o stare din cele mai înfloritoare a vieții și civilizațiunii romane în această parte. Astfel elementul român a prins aici rădăcini puternice, așa încât a putut să supraviețuească furtunilor năvălirilor barbare.

Cele dintâi mărturii istorice asupra Banatului, după perioada năvălirilor, ne dau cronicile și documentele ungurești. Acestea arată pe Români ca cea mai veche populațiune a țării. Cea dintâiu cronică a Ungariei (din secol. XII) ca și cele următoare (din secol. XIII—XV) spun că Români, găsiți de Unguri în Ardeal și Ungaria, au fost „coloni și păstori ai Romanilor“ (*Romanorum*

* Scrise pentru informațiune oficială, în Februarie 1919.

coloni et pastores), rămași în țară. Deci tradiția istorică cunoscută pe atunci în Ungaria îi consideră ca populațiunea cea mai veche și urmași ai Romanilor. Această tradiție, general admisă în istoriografie până în secolul al XVIII-lea (când s'a scornit teoria imigrațiunii Românilor de peste Dunăre, ca popor format în peninsula Balcanică), privea și pe Românii din Banat. Chiar împăratul Iosif II, în instrucțiunile date pentru guvernarea Banatului, zice că „Valahii sunt cei mai vechi locuitori ai provinciei“. Aceasta eră până atunci credința tuturor, dela cele dintâi mărturii istorice asupra Românilor.

După cel mai vechiu cronicar al Ungariei (notarul regelui Bela), Ungurii au găsit în Banat un ducat mai vechiu, despre a cărui populațiune el nu ne dă altă informațiune decât că oastea ducelui (numit *Glad*), în lupta ce a avut cu Ungurii, eră compusă din „Bulgari și Vlahi“. Ori-și-cum, Românii găsiți de Unguri locuiau și în Banat, unde ei erau cunoscuți pe urmă ca populațiunea cea mai veche. Acest ducat, fiind supus de Unguri, a continuat să existe, în dependență de Ungaria, până în domnia regelui Ștefan cel Sfânt, care l-a desființat (după a. 1000). Ultimul său duce național *Ahtum* (descendent al lui Glad), credincios bisericii răsăritene, a căzut în luptă cu Ungurii, împotrivindu-se regelui catolic și acțiunii lui pentru propagarea catolicismului și pentru întărirea puterii regale.

Ducatul lui Ahtum cuprindea (după biografia S-lui Gerard, care a predicat aci sub Ștefan, ca primul episcop catolic al ținutului) țara dintre Criș, Dunăre, Tisa și munți, până la confiniile Ardealului și ale țerii Severinului (Oltenia), deci tot Banatul cu partea dintre Mureș și Criș din țara Crișului (Crișana). În capitala sa *Morisena* (azi Cenad), pe Mureș (*iuxta fluvium Morisium*), Ahtum făcuse o mănăstire de călugări greci, sub autoritatea episcopatului grecesc dela Vidin (pe atunci sub stăpânire bizantină).

După desființarea acestui ducat, al cărui teritoriu fu incorporat în regatul Ungariei, nu mai avem știre nici despre biserica răsăriteană, nici despre populațiunea veche a Banatului, până în secolul al XIII-lea, când abia documentele ungurești ne dau cele dintâi informațiuni în această privință. Pe la 1233 se găsește aci cel dintâiu Ban unguresc al Severinului, cărnia erau încredințate guvernarea și apărarea ținutului dela hotarul sud-estic

al regatului, numit *banatul Severinului*. Sub această denumire, care atunci apare prima dată în istorie, se cuprindea partea răsăriteană a Banatului (numită apoi *comitatul Severinului*), cu o fâșie din Oltenia (*fara Severinului*), incluziv *cetatea Severinului* (Turnu-Severin). Ca populațiune indigenă a banatului Severinului ca și a țerii Severinului, documentele ungurești și acte papale arată pe „Vlahii schismatici“, adică Români credincioși bisericii răsăritene.

Românii din Banat ca și cei din celelalte ținuturi românești ale regatului ungar se bucurau sub regii ungurești de oarecare autonomie națională, recunoscută lor din vechime (*ab antiquo*), nu conferită prin privilegii, ca națiunilor așezate în țară ca colonii (Germanii ș. a.) sau ca grăniceri (Secuii). Documentele ungurești din secolul al XIII-lea până în al XVI-lea îi arată organizați în districte autonome, cu un drept propriu românesc (*ius volachie* sau *antiqua lex districtuum volachicalium*), sub conducători naționali, numiți „cnezi“ (*kenezii*) sau „judeci“ (*judices vel kenezii*) și „voivozi“ (*voivodae*). Cnezii români sau judecii, după cum îi arată documentele, erau conducătorii și judecătorii naționali (de obicei, ereditari și asimilați în câțva nobililor) ai satelor românești; în unele părți, mai multe sate cnezesti se găsesc sub conducerea unui voivod, nume care pe alocurea îl aveau și unii cnezi sătești (probabil ca urmași de voivozi). Cnezii și voivozii români care treceau la catolicism deveneau nobili și proprietari ai cnezatului sau cnezatelor lor, contopindu-se astfel cu nobilimea ungurească, în care mulți nobili erau de origine românească (*nobiles olahi*).

Autonomia națională de care se bucurau satele românești (*villae olachales* sau *possessiones valachales*) ale districtelor românești (*districtus volachicales*), sub cnezii și voivozii lor naționali, cu drept propriu românesc, eră (cum spune un document din 1493) „o libertete folosită întotdeauna din vechime, de când oamenii țineau minte“ (*semper ab antiquo, quo memoria hominum comprehenderet, tali libertati usi fuissent*). În toate părțile regatului unde se găsesc asemenea sate și districte românești autonome, Românii formau populațiunea compactă a ținuturilor respective, general recunoscută ca populațiune autohtonă, deosebită de Ungurii veniți ca cuceritori și de străinii (*hospites*) așezați ca colonii.

Cei mai mulți cnezi și nobili români în Banat se găsesc menționați în documente mai ales în partea răsăriteană (comitatul Caraș-Severinului de astăzi), cu districtele românești: Lugos, Sebeș (azi Caransebeș), Mehedia, Almaș, Crașova, Bârsava (pe la Reșița de azi), Comiat și Iladia. Românii din aceste districte aveau scaunele lor judecătorești, cu adunare autonomă (*sedium volachicalium congregatio generalis*), în care se judecau procesele lor de către adunarea cnezilor și se luau hotărârile privitoare la afacerile autonome ale districtelor respective.

Și în alte părți ale Banatului sunt constatați cnezi și nobili români (a. 1373: *ñdelibus universis, militibus, nobilibus, clientibus ac Valachalibus . . . in comitatu seu districtu de Temeskuz*), cum și un voivod român de Cuești (a. 1370: *Radul Vaiuoda comes de Kuuesd*), ș. a.

În această stare de veche autonomie națională se găsesc Românii din districtele românești, în Banat ca și în celelalte părți românești ale Ungariei și Ardealului, până la căderea regatului ungar în urma înfrângerii suferite de la Turci, la Mohaci, în 1526. După desfacerea regatului (împărțit în: Ungaria apuseană sub Habsburgi, Transilvania cu o parte din Ungaria răsăriteană, ca principat sub suzeranitate turcească, și partea din mijloc sub stăpânire turcească), Banatul a fost câtva timp unit cu principatul Transilvaniei, apoi a trecut sub stăpânirea turcească, până la unirea lui cu țerile habsburgice prin pacea de la Passarowitz sau Pozzarevatz (1718).

În timpul stăpânirii turcești și a războaielor cu Turcii, populațiunea românească a Banatului, cu vechile ei așezăminte și libertăți naționale, a decăzut tot mai mult, fiind redusă la o stare cu mult inferioară celeia din timpul regilor ungurești. O îndreptare spre bine a urmat sub stăpânirea austriacă, când starea Românilor s'a ameliorat în mod simțitor, cu toată preferința dată, din partea stăpânirii, celorlalte neamuri conlocuitoare (Unguri, Germani, Sârbi). Dar cu dualismul austro-ungar, prin care Românii din Ardeal și Ungaria au fost lăsați la discrețiunea șovinismului unguresc, s'a inaugurat politica de opresiune a elementului românesc, care până în jumătate de secol a dat roadele ce s'au văzut.

2. — Sârbii în Banat

În broșura anonimă de curând apărută: *Mémoire sur le Banat*, cu motto „Audiatur et altera pars“, se susține că Sârbii ar fi populațiunea cea mai veche în Banat, începând dela imigrațiunea slavă în țerile dunărene, care populațiune pretinsă sârbească ar fi fost sporită prin imigrațiuni ulterioare dela sudul Dunării, de unde abiă în secolul al XI-lea și al XII-lea ar fi venit Românii ca populațiune mai nouă.

Această aserțiune, în sprijinul căreia se invocă nomenclatura topografică de origine slavă a Banatului, fără nicio altă probă, este absolut falsă. După toate mărturiile istorice, vechii Slavi din Dacia, Daco-Slovenii, cum îi numește celebrul slavist Miklosich ca și alți linguiști de autoritate general resunoscută, nu au nimic a face cu Sârbii, așezați în secolul al VII-lea în partea nord-vestică a peninsulei Balcanice, unde s'a desfășurat istoria lor și unde au rămas locuințele lor principale până astăzi. Daco-Slovenii, ale căror urme s'au păstrat în nomenclatura topografică slavă din tot cuprinsul Daciei Traiane, cum și în elementele slave ale limbei românești dela nordul Dunării, s'au contopit cu Românii găsiți aci ca populațiune veche, romanizându-se, după ce o mare parte a Slovenilor din Dacia s'a mutat pe la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul secolului al VII-lea peste Dunăre, unde triburile slovenești, fiind supuse de Bulgarii turanici (679), au primit numele de Bulgari, în vreme ce stăpânii lor turanici s'au slavizat. Nimirile topografice de origine slavă din Banat au în general acelaș caracter *slovenesc* ca în celelalte părți ale Daciei, deosebindu-se de cele *sârbești*, care aci sunt de dată mai nouă.

Sârbii apar în Banat abiă în secolul al XV-lea, ca coloni veniți în urma supunerii Serbiei de către Turci și mai ales după incorporarea ei în imperiul otoman (1459). Cele dintâi colonii sârbești în Ungaria, unde au căutat adăpost de groaza Turcilor, se găsesc sub regele Sigismund de Luxemburg (1287—1437). Între acestea se menționează în Banat mai întâiu *Keve* (Cubin, în comitetul Timișoarei, lângă Dunăre), colonie ce se mută de aci în interiorul Ungariei, lângă Buda. La 1427, despotul Serbiei Gheorghe Brankovici, cedând Ungariei Belgradul și alte cetăți, primi în schimb mai multe posesiuni în diferite părți ale Un-

găriei, între care : *Beeskerek* și *Kikinda* în Banat (comitatul Torontalului) și *Világos* (Șiria) în comitatul Aradului. Pe urmă, la 1459, sub conducerea fiului său Ștefan Brankovici, și la 1481, prin intervențiunea lui Vuk Brankovici și a lui Paul Kinez, s'au așezat mai multe colonii sârbești în Sirmia și în Banat (comitetele Torontalului și Timișoarei).

Aceștia sunt cei dintâi Sârbi constatați în Banat. Numărul lor a sporit prin imigrațiuni ulterioare, mai ales sub stăpânirea austriacă, care a favorizat colonizațiunea sârbească în părțile pustii ale Ungariei răsăritene, în urma războaielor cu Turcii și a stăpânirii turcești ce a bântuit aci după căderea regatului ungar (1526).

Sub împăratul Leopold I, pe timpul războiului său cu Turcii (1683—1699), când Banatul era ocupat de imperiali (înainte de cucerirea lui definitivă la 1716—1718), s'a așezat aci, cum și în alte părți ale Ungariei, și mai ales în Sirmia, un mare număr de Sârbi, care sub conducerea patriarhului de Ipek Arsenie Cernovici au căutat refugiu la împăratul. Atunci li s'au acordat însemnate privilegii și libertăți (1690), întărite și lărgite în cele din urmă, mai ales cu privire la organizațiunea lor bisericească, în puterea cărora arhiepiscopul (patriarhul) sârlesc dela Carlovitz deveni apoi capul bisericii ortodoxe din toată monarhia (până la 1864). Astfel și Românii din Banat, care mai înainte depindeau de mitropolia Țerii-Românești, apoi în parte de mitropolia ortodoxă a Ardealului, desființată prin unirea cu biserica catolică (1700), au ajuns sub ierarhia sârbească, devenind dependenți (parte încă din a doua jumătate a secolului XVI) de episcopatele sârbești din Banat (Timișoara și Vârșeț).

Prin pozițiunea lor privilegiată, coloniile sârbești din Ungaria, bucurându-se de libertăți conferite lor încă din timpul regilor ungurești (cum se acordau de obicei coloniilor aduse în țară), au prosperat în mod deosebit, luând o dezvoltare culturală și economică mult mai însemnată decât a putut să se manifesteze în patria mamă sub stăpânirea turcească. Din Ungaria a purces și s'a susținut propaganda națională sârbească care a adus renașterea Serbiei.

Bibliografie.

Gooss, Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens (1874).

- Jung, Römer und Romanen in den Donauländern (1877 și 1887).
 „ Die romanischen Landschaften des römischen Reiches (1881).
 Pié, Ueber die Abstammung der Rumänen (1880).
 Schwicker, Geschichte des Temeser Banats (1861).
 „ Politische Geschichte der Serben in Ungarn (1880).
 Pesty, Szörényi bánság és vármegye története (Istoria banatului și comitatului Severinului, 1877-1878).
 Szoernig, Ethnographie der österreichischen Monarchie (1855—1857).
 Hunfalvy, Ethnographie von Ungarn (trad. de Schwicker, 1877).
 Pop. G., Geografia Banatului și cunoștințe istorice și etnografice despre locuitorii Banatului (1864).
 Popovici G., Istoria Românilor Bănățeni (1904).
 Irga, Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria (1915).

D. ONCIUL.

Danii românești în Cipru.

Se știe — și tot nu se știe de ajuns și de noi și de alții — cât de larg s'a răspândit banul Domnilor noștri, deci al acestor țeri asupra întregului Răsărit, care, în veacurile al XVII-lea, către sfârșit, și al XVIII-lea nu mai găseau în cuprinsul poliic al Imperiului otoman altă Curie de prinți creștini la care să ceară hrană și lumină.

Nu erau necunoscute relațiile noastre cu Ciprul, de unde ni-a venit la sfârșitul veacului al XVI-lea un mare caligraf — creator de curent în scriere — Luca, ajuns apoi și episcop de Buzău și Mitropolit și înmormintat, după scoaterea din Scaunul mitropolitan, în fundația sa buzoiană¹.

Acuma aflăm în revista grecească 'Επετηρίς un act de la Mihai-Vodă Suțu, Domn al Țerii-Românești, prin care, la 13 Februar 1795, se dă un venit anual de 50 de lei din venitul ocnelor și de alți 50 din al vămilor uneia dintre cele trei mai mari mănăstiri ale insulei, καρὰ Μαχαριάς, Maica Domnului Machèra.

¹ V. Irga, Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, Istoria Bisericii române și tabla la volumul XV din colecția Harmuzaki.

În paginile introductive editorul arată că monahul Chiprian de acolo fusese la Iași, cu arhimandriul Haralambie, la 1784, că acolo învățase la școala domnească și la întors adusese treisprezece caiete de cântări și două portrete făcute de zugrăvi moldoveni¹.

Ținând samă de dată, n'ar fi de loc imposibil ca, în seceta de cărturari a Ciprului sălbătăcit, acest Chiprian să fie același care pe acest timp tocmai (1788) — și cu învățătura de la Iași — a scris o rară Istorie a insulei.

N. IORGA.

Date istorice asupra Dobrogei²

După răbsoiul ruso-româno-turc din 1877—1878, Congresul din Berlin a hotărât ca Dobrogea, liberată atunci de stăpânirea turcească, cu populațiune în majoritate românească, să aparțină României.

Această hotărâre a Congresului avea, pe lângă temeiurile etnografice și politice, și o bază istorică. Această țară fusese răpită de Turci dela principatul Țerii-Românești, din care făcea parte sub principele Mircea I-ii (1386—1418). După liberarea ei de sub stăpânirea turcească ce a durat 460 de ani, la care liberare a cooperat în mod hotărîtor tânăra armată română sub conducerea fericitului întru amintire Principe și Rege Carol I, ea fu restituită României, căreia aparținuse mai înainte.

Stăpânirea Domnului Țerii-Românești Mircea asupra Dobrogei cu Silistra e constatată prin o serie de documente, din primul lui an de domnie până la sfârșitul lui.

În tractatele sale de alianță cu regele Poloniei Vladislav Jagello, din 1390 și 1391, Mircea poartă și titlul de „Despot al țerii lui Dobrotici (= Dobrogea) și Domn al Dristorului“ (*terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus*)³. În hrisoavele sale interne, cel dintâiu din a. 6895 al erei bizantine (între 1 Septembrie 1386 și 31 August 1387), această posesiune se înfăți-

¹ *Ibid.*, pp. 138-9

² Traducere după originalul redactat în Februarie 1918 pentru informațiune oficială.

³ Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae*, I, 597—598. Hurmuzaki-Densușianu, *Documente privitoare la istoria Românilor*, I², 322, 334.

șează sub titlul: „Domn de amândouă părțile peste toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Dristorului (= Silistrei) stăpânitor“. Acest titlu se repetă în hrisoavele lui Mircea până la sfârșitul domniei lui¹.

Stăpânirea efectivă a Domnului Țerii-Românești asupra Dobrogei și Silistrei se adevărește și prin faptul că, în hrisovul din 1387 pentru mănăstirea Cozia, Mircea poruncește căpeteniilor cetății Silistra să respecte și să păzească dreptul acordat mănăstirii de a pescui în bălțile dimprejur.

După supunerea Bulgariei și incorporarea ei ca provincie turcească, în a. 1393, Turcii au ocupat, în războaiele următoare cu Mircea, și posesiunea lui transdanubiană, care apoi lipsește și din titlul Domnului până pe la 1403. După încheierea păcii cu Turcii (1402), prin care Mircea s'a învoit să plătească tribut, garantându-se autonomia și integritatea principatului, el a primit înapoi și Dobrogea cu Silistra. Această posesiune reapare apoi iarăși în titlul lui, mai întâiu sub forma: „Domn al multor cetăți turcești“ (pe la 1403)², apoi ca mai înainte: „Domn de amândouă părțile peste toată Dunărea până la marea cea mare și cetății Dristorului stăpânitor“. Acest titlu se mai repetă încă într'un hrisov al fiului și succesorului său Mihail (1418-1420), sub care posesiunea transdanubiană fu pierdută către Turci. Ocuparea ei definitivă, cronicile turcești o pun în timpul expedițiilor lui Mohammed I (1413-1421) contra Țerii-Românești (ultima în a. 1419), când, după mărturia lor, au fost ocupate cetățile Isaccea și Enisale (în Dobrogea)³.

Achizițiunea Dobrogei, constatată în stăpânirea Domnului Țerii-Românești mai întâiu la începutul domniei lui Mircea, a urmat de bună seama abia după moartea Despotului Dobrotici (între

¹ Documentele originale, în Arhivele Statului și în colecția de manuscrise a Academiei Române. Edițiuni: Venelin, *Vlachobolgarskija ili dakostavjanskija sramoty* (1840); Miletič și Augura, *Dako-Românețe* (Sbornik IX, Sofia 1893); Miletič, *Novi Vlachobâlgarski gramoti ot Brașov* (Sbornik XIII, Sofia 1896); Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țerii-Românești cu Brașovul și cu Țara-Ungurească* (1905), și în „Analele Academiei Române“, S. Ist. XXVI (1903).

² Hurmuzaki-Densușianu, *Documente*, I³ (Kaluzniacki, *Documente slavone*), p. 825.

³ Seadeddin, *Chronica dell' origine e progressi della Casa ottomana* (tradusă de Bratutti), I, 344. — Leunclavius, *Historiae Musulmanae Turcorum*, p. 473.

1385 și 1387). Acesta era un dinast înrudit prin alianță cu casa imperială bizantină și avea în stăpânire, în oarecare dependență de imperiul bizantin, litoralul mării Negre dela gurile Dunării până aproape de Mesembria (la sud de Varna). După moartea lui, fiul său Ivanko se află stăpânind, sub suzeranitate turcească, numai în partea meridională, în împrejurimile Varnei, pe când partea de miazănoapte a țării lui Dobrotici se găsește în stăpânirea lui Mircea.

Probabil, această țară a trecut prin moștenire la casa domnitoare a Țării-Românești. Cel puțin așa se explică faptul că Mircea a primit, odată cu aceasta, și titlul de „Despot“ (pe care de obicei îl purtau numai rudele casei imperiale bizantine), cu pajura bizantină ca emblemă a despotatului, cum arată portretul său mural dela Cozia.

Înainte de Dobrotici, acest teritoriu, cu castelele „Cavarna, Cranea (= Ekrene), Kellia sau Lycostomion (= Chilia veche pe malul drept al brațului Chilia al Dunării), Gerania, Drystra (= Silistra), Caliacra,“ se găsește pe la 1320 în stăpânirea patriarhatului de Constantinople.¹ Pe la mijlocul secolului al XIV-lea apare aci Dobrotici (grecește *Dobrotitzas*), care fusese în serviciul imperiului bizantin, ca strateg, și căruia împăratul Ioan V Paleolog i-a cedat acel ținut, numit apoi țara lui Dobrotici (*terra Dobrodicii* = Dobrogea)².

Istoria mai veche a Dobrogei este, în cea mai mare parte, în legătură cu istoria poporului românesc. După cele mai vechi mărturii cunoscute, această țară a fost locuită, ca și malul nordic al Dunării, de neamul tracic al Geților, ai căror urmași romanizați sub dominațiunea romană sunt Români. Sub stăpânirea de șapte secole a Romanilor (dela August până la așezarea Bulgarilor turanici la 679), Dobrogea era o parte deosebită (sub numele de *Scythia minor*) a provinciei Moesia inferioară, care, afară de câteva colonii grecești dela țărmul mării, a fost cu desăvârșire romanizată. Înainte de așezarea Slavilor, la sudul Dunării, pe la sfârșitul secolului al VI-lea și începutul

¹ Miklosich & Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, I, 95. — Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV, 1.

² Ioannes Cautacuzenus (*Corpus scriptorum historiae Byzantinae*), II, 584-585. III, 62-63. — Iorga, *Veneția în Marea Neagră: Dobrotici*. „Analele Academiei Române“, S. Ist. XXVI (1914).

secolului al VII-lea, provinciile de pe malul drept al Dunării aveau o populațiune cu totul de limbă romanică¹.

Fiind cedată în a. 679 Bulgarilor ca federați ai imperiului roman de răsărit, Dobrogea a aparținut prin 292 de ani Statului bulgar, până la 971, când Bulgaria răsăriteană fu cucerită de Bizantini². În timpul stăpânirii bizantine de 215 ani ce a urmat, sunt arătați în părțile pontice, ca populațiune veche, Vlahii, „urmași ai vechilor coloni din Italia“ (cum îi numește un scriitor bizantin din secolul al XII-lea), menționați aci mai adeseori³.

Dela acești Vlahi ca și dela cei ce locuiau atunci în muntele Hemului, a plecat acea luptă pentru libertate a Vlahilor și Bulgarilor uniți, care sub conducerea a doi frați „vlahi“, Asan și Petru, a avut ca rezultat, în a. 1186, înființarea imperiului vlaho-bulgar al Asanilor⁴. Atât dinastia Asanilor cât și poporul căruia ea aparțineă erau, după mărturiile tuturor istoricilor contemporani referitori (bizantini și occidentali), de naționalitate „Vlahi“, Vlahi „de origine romană“, cum se spune mai adeseori în corespondența papei Inocent III cu Domnul și cu arhiepiscopul „Bulgarilor și Vlahilor“, și dintr'o parte și dintr'alta⁵. Imperiul vlaho-bulgar al Asanilor (1186 -1257) cuprindeă și Dobrogea.

În timpul decadenței imperiului sub urmașii bulgari ai Asanilor, litoralul pontic fu pierdut pentru Statul bulgar, nu știm când și cum. Acest teritoriu se găsește apoi, pe la 1320, în stăpânirea patriarhatului de Constantinople, pe urmă în posesiunea Despotului Dobrotici, dela care partea de miazănoapte cu Silistra trecu, sub denumirea de „țara Iji Dobrotici“ (*terra Dobrodici*), în stăpânirea Domnului Țerii-Românești.

Sub stăpânirea turcească ce a urmat apoi (dela 1419), ele-

¹ Julius Jung, *Römer und Romanen in den Donauländern* (1877 și 1887); Acelaș, *Die romanischen Landschaften des römischen Reiches* (1881). Tomasschek, *Zur Kunde der Itäemus-Halbinsel* Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Ph.-II. Cl. XCIX (1881).

² Jireček, *Geschichte der Bulgaren* (1876).

³ Roesler, *Römische Studien* (1871).

⁴ Hoefler, *Die Walachen als Begründer des zweiten bulgarischen Reiches der Asaniden, 1186—1257*. Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, Ph.-II Cl. XCV (1879).

⁵ Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum meridionalium*, I.—Iurmușek-Denusșianu, *Documente*, I.

mentul românesc s'a menținut în Dobrogea, până la reunirea ei cu țara mamă. Întărit prin imigrațiuni de Români (plugari, păstori și proprietari de turme) din părțile Carpaților, el formă, la incorporarea Dobrogei în România, majoritatea populațiunii acestei provincii.

Elementul cel mai numeros după cel românesc erau Turcii și Tătarii, așezați aci în timpul stăpânirii turcești. În al patrulea rând erau Bulgarii, între care mulți ca coloni noi; apoi Ruși, Greci și Germani, care se așezase ca pescari, negustori, meseriași sau agricultori.

Primită de România în stare de deplorabilă neîngrijire, în cea mai mare parte ca pășune necultivată, Dobrogea a ajuns, sub administrațiunea românească, la starea de înflorire materială și culturală în care se găseă la începutul acestui nenorocit războiu.

Tot ce s'a făcut aci în serviciul culturii și al progresului, în special pentru introducerea unei administrațiuni și a unei justiții regulate, pentru înaintarea culturii poporului (înființarea tuturor școalelor primare, secundare și speciale, construcțiuni de școale și biserici, cum și înființarea unui seminar mahomedan și a altor institute de cultură), pentru înaintarea culturii pământului, a agriculturii și silviculturii (ameliorațiuni, plantațiuni, împăduriri, cultura viței de vie, a pomilor roditori, a legumelor, a tabacului, a plantelor oleoase și textile, etc.), a creșterii vitelor (vite de rasă, herghelii, introducerea și creșterea oilor de rasă, piscicultura, apicultura, sericicultura, etc.), pentru folosirea bogățiilor subsolului și ale mării (mine, cariere, pescării, instalarea de băi de nămol și de mare, cu stabilimente de cură, etc.), pentru înaintarea industriei, a comerțului și a mijloacelor de comunicație (construcțiuni de porturi, de șosele, de căi ferate, de poduri, etc.), pe lângă o exploatare rațională a izvoarelor de bogăție și de producțiune ale țării, pe temeiul unor serioase studii științifice, geologice și biologice, — tot ce s'a făcut și creat în această privință, cu mari cheltuieli ce apasă greu asupra actualei datorii publice a României, este creațiune românească, operă de cultură românească¹.

¹ *Progrès de la Dobrodja depuis l'annexion jusqu'aujourd'hui, 1880—1906.* Tableau graphique dressé par ordre du ministre des Domaines J. N. Lahovary. Bucarest, 1907. — Luca Ionescu, *Județul Tulcea (1904, cu date dela incorporare).* — P. T. Sfetescu, *Expunerea situației județului Tulcea pe anul 1913.* — Luca Oancea, *Expunerea județului Constanța pe anul 1913-14.*

În această lucrare culturală, a fost angajată și multă avere particulară românească. Mulți Români au vândut chiar proprietățile lor de dincoace de Dunăre, spre a cumpăra pământ în Dobrogea și a înființa instalațiuni agricole și alte întreprinderi.

Podul Regele Carol peste Dunăre; instalațiunile portului și silosurilor din Constanța, făcute să corespundă nu numai trebuințelor mai mici ale țerii, dar și celor ale comerțului general european; organizarea exemplară a pescăriei; nu mai puțin explorarea archeologică și săpăturile pentru descoperirea resturilor trecutului roman, făcute de învățați români, — acestea sunt opere de cultură care sunt vrednice a fi puse alături cu cele mai însemnate lucrări de acest fel din Statele culte mai vechi. În abia 38 de ani de administrațiune românească, s'a făcut aici pe toate terenurile culturii materiale și intelectuale, mai mult decât e constatat în cele 12 secole dela sfârșitul dominațiunii romane până la recucerirea românească.

Astfel Dobrogea, nu numai după majoritatea populațiunii sale și după dezvoltarea sa istorică, e o țară românească; dar și prin ceea ce ea a devenit sub administrațiunea românească, care dintr'o țară de pășunat a făcut, prin muncă și cultură românească, o țară cultivată și înfloritoare, ea este o creațiune nouă și cu totul românească.

D. Onciul.

Insemnări despre starețul Paisie

Cu prilejul broșurii „*Autobiografia starețului Paisie*“ de Șt. Berechet (Iași, 1918), din parte-mi adaug notițele ce urmează despre marele stareț, înnoitorul de mănăstiri, „singurul pribeag folositor care ni-a venit de peste Nistru“ (N. Iorga, „An. Acad. Rom.“ XXXIV, p. 15), și, din fericire, datorită înrîuririlor noastre — după cum se constată din cârticea d-lui Berechet (cf. N. Iorga, în *Neamul Românesc*, an. XIII, no. 141 p. 1).

Principalul izvor tipărit despre Paisie Velicicovschi e: „Adu-nare a cuvintelor pentru ascultare și viața starețului Paisie de la Neamț“, Neamț, 1817 (Bianu-Hodoș, III, pp. 179-81, No. 930). Pe lângă acasta, și pe lângă diferitele scrieri ale d-lui Iorga, sînt multele manuscrite dela Academia Română.

Despre „soborul“ lui Paisie, cutare călugăr-ucenic serie : „... cum au curs împreună cu vreamile rândniala smeritului soborului nostru cel paisiicesc, împreună cu vreamile, rândniala smeritului soborului nostru cel paisiicesc în pământul Moldaviei, la velet 1763, April 23“ (ms. Acad. Rom., 704 fol. 13-17).

Apoi același ucenic serie : „la acest let 1771, am venit la părintele domnul Paisie, marile stareț, în luna Oct. 26, în sf. [mă]-năstire Dragomirna“ (*ibid.*, fol. 1). Un Ioanichie, monah dela Neamț, serie și el cunoscuta carte „Varlaam și Ioasaf“, adăogînd, cu respect : „cînd era prea-cuviosul părintele nostru stareț Paisie, 1786“ (ms. Acad. Rom. 9).

Cetind cărți manuscrise cu conținut pustnicesc, după datina paisiană, călugării înseamnă la sfîrșit : „cînd ne aflam la sf. m[ă]năstire Neamțul, la părintele stareț Paisi[e]“ (*ibid.*, ms. 570).

În trecut și pe nedrept, Hasdeu (*Istoria toleranței rel. în România*, București 1878 p. 1617) pomeniște că Biserica ortodoxă -a „canonizat“.

Dacă oficial n'a fost canonizat, în lumea călugărilor fără îndoială că a fost și este un „sfînt“.

Chiriac Rîmniceanul, cunoscutul egumen dela Călușiu, îl numește : „părintele Paisie ieroshimonahul..., începătoriul acei sfinte obștini [dela Neamț]... fiind, în 1816, ca la 1.500 de călugări, de toate neamurile..., mai virtos de neamul Rușilor, din care se trăgea și acest mare om..., carele nu puțin folos au făcut acestor două țări cu epimelia talmăcirii sfîntelor cărți și cu ale obiceiurilor bunele năravuri ale tagmei creștineștii monahii... Se află îngropat în mijlocul mării Biserici“ (dela Neamț). Toate acestea, în *Bts. ort. rom.*, XII, p. 531.

Pretutindeni, cînd cercetezi mănăstiri paisiene, întilnești „epistolii“, scrisori de-ale celui mai însemnat povățuitor al călugărilor, cari se întreceau în a le copia și ceti.

Iată un șir de manuscrise de acest fel : în „*Bis. ort. rom.*“ XXIX, p. 912, o „epistolie“ către Agaton, „nacealnicul“ de la Vorona. Cf. și an. XXVI, n-le 211 și 219 ; an. XXVIII, p. 541. Apoi, la Academia Romîna : ms. 318 (Viața lui Paisie ; a se vedea că Melchisedec a tradus din cartea rusească „Viața și scrierile starețului moldovenesc Paisie Velicovschii“, tip. Moscova, 1847) ; ms. 410 (fol. 278, o cîntare bisericească — pe glas. I — „pentru părintele nostru starețul Paisie“) ; mss. 952, 1274,

1491 (tot „Viata“); 1559 („Așezămînt pentru Neamț și Secu); 1592, 1860 („Cuvînt de îngropare la moartea lui“); 1960, 1962, 2030, 2119, 2139, 2146, 2159, 2207, 2538 (scrisoarea lui Paisie către maica Nazaria, din 24 Apr. 1789); apoi tot al lui, cuvînt la începutul postului mare, *ibid.*, și 2578 se înseamnă și scrisori de ale lui Paisie).

Despre scrisoarea sa frumoasă, „ce n'avea osebite de cel mai frumos tipar“, cf. la N. Iorga, mărturia boierului grec Const. Caragea, în *An. Acad. Rom.* XXXIV, p. 15.

Pr. D. Furtună

DOCUMENTE

I.

16 Iunie 1787. Alexandru Constandin-Vodă către Mitropolit, Constandin Roset Vel Log, Ioan Cantacuzino biv Vel Log, Neculaiu-Roset Vel Vor., Iordachi Cantacuzino Vel Vor., Gheorghie Sturza Vel Vor., Lăscărachi Roset Vel Vor., Iancul Caragò Vel Vor., pentru afacerea de la Fundeleni și Rusi a lui Petrachi gerah¹.

(Pecete rotundă cu chinovar, purtînd armele ambelor țeri și data 1782.)

II.

1791, Iulii 21, carte de stăpînire de la Administrație² Romanului, Herghelet, poruncindă să pui hotarū până cîndū mănăstire Treisfetitelorū cu mărturii hotarnici pe unde sîntū hotarele moșii cu....

(Copie din 1814.)

III.

9 Septembrie 1804. Alexandru Constantlă-Vodă Muruzi către „Costandină Catargiu bivū Velū Spat.“ cu privire la cearta dintre

¹ Medicul Curții.

² Austriacă.

„răzășii de moșiile Rusăi i Fundulă Bacăului de la Țânt. Bacăului i Fundulă Niamțului de la Țănutulă Niamțului, Șat. Lupulă Coroiu i Jic. Iordachi Ciute și între răzașii de moșie Radomireștii, iarăș de la Țânt. Niamțului, Sulgeril Ifimi Stamati i Costandină Credincieru i Costandină Criste și alții împreună cu dăașii „pentru hotare : Ș'arū fi întinsū Radomireștii di-ar fi cuprinsū și arū fi tăetū capitile Fundului Niamțului i a Fundului Bacăului și arū fi intrat și înū moșiia Rusăi.“ La 1801 se arată actele următoare: 28 Maiu 7112, de la Ieremia Movilă pentru Moglan și alții la „Fundulă, unde au fost pietrișū“; 6 Iunie 7129, de la Alexandru Iliăș, pentru „o prisacă de la Fundū între Siretū, și între Bistriță, și cu o poiană“; 27 Iunie 7209, de la Costantină Duța precum și actul din 1761 de la Ilie Buznea Vornic.

(Pecete octogonală cu chinovar, din 1793.)

IV.

1816. Plîngerea răzeșilor „Ionū Uricariu, Ioniță Buzăscu, Iordachi Călinū, Ioniță Ghica, Ioniță Uricariu, Iacobū Lupaș, Vasăli Giosanu din Ciarteuani (Roman), cōtra lui Iordachi Ciute Serdar „dinū Ținutu Neamțului“. „Avîndū noi moșiia baștină de pe strămoșulū nostru Pavelū Uricariu în moșiia Fundu Neamțului, dinū care Uricariu să trage și dumnealui Sardarū, care moșiia să înparte în patru bătrăni, dinū cari bătrăni iasti unu a dumisali și trei a noștri și dumnealui înū tăriiia cu unū bitrinū (*sic*) să tăpnește și pe cialalți bătrăni ai noștri trei.“ „Unū zapisū de la unū Iordachi Golimasă.“

V.

De la isprăvč.

Către einst. dumi. „Sărdaru Iordachi Ciute.“ Fiindcă ești trebuitorū aice pentru punire la cală a madelii cartofilorū, înū cari și ești rānduitū să vii îndată la isprăvč. ca să să arāte dumitali alcătuire ci ceri trebuința a să faci și după poroncă să le și pornești înū slujbă.

816, Dechv. 30.

(Iscălituri)

1.600 culbeci.

VI.

Izvodă de căți bani am cheltuit cu giudecata cu Buculeștii și cu uricară; 817, luni 15.

Lei bani	
28	„ 2 galbini pe întăritura a 2 mărturii.
140	„ pe carte de giudecată, copii întărită...
60	„ pe altă carte de giudecată cu Ghiorghii uricară.
10	„ Cemisului Scărlat Crupenschii pentru întărit.
27	„ logofeșilor de scrisă.
20	„ amă cheltuit câtă am șazută la Bacău, înă 2 săptămîni.

VII.

20 Iunie 1817. Cheltuieli de proces.

Lei bani	
20	„ cheltuiala la carte gospodă de poroncă.
100	„ pe carte de giudecată.
200	„ la ună locă știută, osteniala.
200	„ tijă osteneala la alti doi locuri.

VIII.

Cinstitu iubitu...

Vacele mu... pe le da, au măncatu mai multă de giumătate..., și cai săntu slabi, pentru că-i fură nuapte și până nu trimetă la dănșii înă toate zilele să le de fân, și vinu amez[ă]. De cândă te'i dusă tuțu s'au sohibatū. Vasăle Bucătară au vândutū po-șoi lui Mehieșă căte cice lei giumătate. Pentru aratu mușii de la dală daș Faraaunei trei lei oricumu au fost anu, șe omenei denă Buhuău unde să să de, că ei dzicu că n'au unde să are. Pentru prisacă mai cauțū, și unde să ducă, să facă. A dum. soțu: Mar... Ciute.

Cafè, tablă să ei.

C R O N I C A

Cîteva cuvinte despre Dobrogea romînă

Intr'una din ultimele comunicări la Academie a d-lui N. Iorga se pune încă odată în lumină vechimea romanității Dobrogii, noastre. Dar poate că vor fi unii cari se vor întreba ce rost are afirmarea unor drepturi istorice, umbre ale trecutului, față de realitatea palpabilă a romanității majorității poporului din Dobrogea de azi.

Căci în definitiv «drepturi istorice» nu pot fi altceva decît un rest din mentalitatea unei epoce, care desprețuia faptul concret: poporul și, mai presus de dînsul, sau formația artificială a Statului sau existența a cine știe ce tradiții, care nu pot avea valoare decît în măsura în care sînt în legătură de continuitate cu lumea de azi.

Dar nu e vorba de aceasta în cazul de față. Ființarea din vechime a Romînilor din Dobrogea e însemnată prin aceea că ni arată cum că romînismul acestei țeri nu se datorește unor împrejurări artificiale, de colonizare oficială și de administrație căci în acest caz caracterul etnic s'ar putea cu ușurință schimba din nou tot cu mijloace artificiale: o emigrare, de exemplu, căci în acest caz n'ar fi nici o legătură între om și pămînt. Lucrurile nu stau însă așa, și e interesant să constatăm că romanitatea Dobrogii înainte de încorporarea ei era mai bine cunoscută decît se crede în de obiște, de către Romîni de dincoace de Dunăre.

Voiu aduce numai cîteva fapte:

În colecția de poezii populare a lui V. Alecsandri se găsește o bucată: «Romîni de pe malurile Dunării», care prin lipsa de meșteșug, pare a fi în adevăr a poporului, și nu o plăsmuire a poetului.

Această poezie conține următoarele versuri:

Fă, badiță, piatra 'n zece,
La ist mal curînd de-i trece
Că sîntem de soiul Romîni,
Nu sîntem de neam păgîni:
Despică Dunărea 'n două,
Să facem dragoste nouă¹.

¹ V. Alecsandri „Poesii populare“, ed. 1866. p. 51.

Poetul adăugia într-o notă, pomenind și de o statistică a Românilor din Turcia din revista lui, «România Literară»: «Pe malul drept al Dunării sînt multe sate locuite de Romîni, pribegiți, — credea el — din Moldova și din Valahia. Asemenea în Epir, Macedonia, Tesalia, Albania și Bosnia se găsesc multe politii¹ și sate în care locuiesc Romîni cunoscuți supt denumirea de Cuțo-Vlahi². E drept că aici nu se vorbește în mod special de Dobrogea, dar avem aiurea, în balada «Ghimîș», un Moldovean care are un cumnat român la Măcin, iar în cunoscuta poezie a lui Iancu Vodă acesta are drept socru pe Pătru Letinu, din Dobrogea, care după una ar arăta catolic, dar ni se spune că e «de lege lepădat» și că «strigă pe românește»³. Am avea deci un Român pe care l-a ajuns propaganda catolică, de altfel necunoscută în Dobrogea.

Intr'un memoriu din 1854 al lui Cesar Boliac către Napoleon al III-lea, care-l primi chiar în audiență, găsim ca anexă o statistică a țărilor locuite de Romîni, în care printre provinciile «iredente», alături de Transilvania, Banat, Basarabia, apare și Dobrogea, unde se spune că locuiesc 40.000 de Romîni⁴. E posibil să fi cunoscut cartea lui I. Ionescu de la Brad. Această din urmă lucrare fu făcută în urma unei călătorii a autorului în Dobrogea împreună cu inginerul Ioranu. Era vorba de a se face de către emigrații romîni de după revoluția de la 1848 o fermă-model pentru a da un exemplu de la care să pornească cultivarea agricolă a Dobrogii.

E interesant că Turcii însărcinaseră tocmai pe Romîni cu această întreprindere. Amănuntele acestui proiect sînt a se vedea pe larg în «Scrisori inedite de la N. Bălcescu și Ion Ghica» publicate de N. Cartoian, București, 1913. Cartea lui I. Ionescu, în care el arată că majoritatea locuitorilor dobrogeni sînt Romîni, fu imediat cunoscută de emigrați⁵, iar N. Bălcescu, care

¹ Orașe.

² V. Alecsandri, *art. cit.*, p. 58.

³ Candrea și Densușianu, *Poesii populare*, ed. Bibl. p. Toți, pp. 10 și 45.

⁴ Cesar Boliac, *Choix de lettres et mémoires sur la Question roumaine*, 1852, p. 51.

⁵ *Lucrarea citată*, p. 25.

voia și el a veni în Dobrogea, cere institutului agricol din Versailles planul unor lucrări de făcut acolo ¹. În general răspîndirea emigraților de la 1848 a făcut ca Romîni din Principate să cunoască mai bine pe frații lor de peste hotare. Același N. Bălcescu scria lui Ion Ghica: «Din Bulgaria m'a mirat încă foarte mult neîntîlnirea din Balcani și până la Dunăre a niciunui sat bulgăresc ci numai sate românești... Romîni se întînd în toată Bulgaria proprie și pe tot malul drept al Dunării până la Belgrad ²». Ion Ghica el însuși făcuse un memoriu despre exploatarea agricolă a Dobrogii ³. Toate acestea arată că Dobrogea romînă era destul de cunoscută între Romîni din Principate pe la 1848.

Despre o biserică românească în Dobrogea se știa mai puțin, dar găsim tocmai în 1774 și 1777 la Brașov un «Neofit episcopul de la Cernavodă», care traducea cărți bisericești din grecește în românește, «întîmplîndu-se a fi la Brașov, din întîmplarea vremilor, fiind oaste, Turcii cu Muscalii la acele țări, fiind acea oaste șapte ai pîn' iar s'au făcut pace» ⁴ (la Chiuciuc-Cainargi). BCU Cluj / Central University Library Cluj

Acesta nu va fi fost tocmai episcop, cum îi plăcea a se numi, ci vre-un simplu popă ⁵, dar totuși lucrul e interesant arătîndu-ni ființarea pe atunci a unui cler pentru creștinii de pe malul drept al Dunării, cari nu puteau fi decît Romîni.

P. Panaitescu

¹ I. Ghica, *Amintiri din pribegie*, p. 218 și urm.

² *Idem*, p. 356.

³ *Idem*, p. 219.

⁴ Al. Lepădatu, „Doi cărturari brașoveni“, București, 1915, pp. 9 și 11.

⁵ E vorba de Neofit, efimerul de țărziu al Companiei Grecilor din Sibiu.

Fusese numit episcop de Hotia. Despre el vorbim (v. și *Istoria Bisericii*, I, p. 174) și într'un articol ce se va publica în *Revista dobrogeană* (în pregătire) a d-nei I. Brătescu.